

5. ÉVFOLYAM: ISTENNEL A DÖNTÉSEINKBEN – TANÁRI SEGÉDLET

BEVEZETÉS

I. KOROSZTÁLYI SAJÁTOSSÁGOK ÉS MÓDSZERTANI IGÉNYEK (LEHETŐSÉGEK) 5. ÉVFOLYAMON

Általános tapasztalat, hogy napjaink gyermekei és fiataljai valahogy egészen mások. Nem csak abban különböznek, hogy jobban tudják a számítógépeket használni – hanem másképp is érnek. Testileg és néha úgy tűnik, hogy értelmileg hamarabb, míg érzelmileg és a felelősségvállalás szempontjából sokkal lassabban. Az 1995 után született – ma már gimnazista vagy éppen általános iskolás gyermekek és fiatalok az ún. „Z” generáció tagjai, és a 2010 után született Alfa-generáció tagjai is ott ülnek már az iskolapadban.

Amikor az általános iskolai csoportjainkban hittanóra készülünk, velük találkozunk. A tanári segédlet bevezetése néhány általános szempontot hoz és elgondolkodtató információt ahhoz, mire is érdemes odafigyelni egy-egy bibliai történet, ill. téma tanítása során. Természetesen ennél sokkal bőségebb háttérinformációt és részletesebb kifejtést is hozzá lehetne kapcsolni egy-egy témához. A teljesség igénye nélkül, néhány fő szempont jelenik itt meg. Reméljük, hogy az érdeklődők tovább gondolják és elmélyülnek a készülés során a témákban. A további olvasáshoz javasoljuk a „Felhasznált segédletek” c. részben található szakirodalmat.

(Felhasznált segédletek: MRE hit- és erkölcstan kerettanterv, 2012.;

Ana-Marie Rizzuto: *The Birth of the Living God*, Chicago, 1979.

Charles S. Carver – Michael F. Scheier: *Személyiségpszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Erikson, Erik. H. : *A fiatal Luther és más írások*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2002.

Fowler, James W. : *Stages of Faith, The Psychology of Human Development and the Quest for*

Meaning, Harper One Publishing, New York, NY, 1981.

Erikson, Erik. H.: *Gyermekkor és társadalom*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

Karl Frielingsdorf: *Istenképek: ahogy beteggé tesznek – és ahogy gyógyítanak*, Szent István Társulat, 2007.)

Mérei Ferenc-Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*, Gondolat, Budapest, 2002.

Michael Cole-Sheila R. Cole: *Fejlődéslélektan*, Osiris Kiadó Budapest,

1997. Salamon Jenő: *Fejlődéslélektan*, Tankönyvkiadó Budapest 1966.

Schweitzer, Friedrich: *Vallás és életút, Vallási fejlődés és keresztyén nevelés gyermek- és ifjúkorban*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1999.

Tari Annamária: *Z generáció*, Tercium Kiadó, 2011.

Tóth László: *Pszichológia a tanításban*, Pallas, Debrecen, 2003.

Várkonyi Hildebrand: *A gyermekkor lélektana II. (A 6-12. életév)* Szeged, 1940)

a. Testi változások és a „felsős lét” kezdetei

Gyermekeink életében 11 éves kor körül sok változás történik. Elsőként az iskolában már nem kis alsósok, hanem nagy felsősök lesznek, mely a szülők és a tanárok részéről nagy elvárásokat jelent. Ezeket az elvárásokat sokszor érzékelik a diákok, de megfelelni nem mindig tudnak nekik. Másrészt új tantárgyak jelennek meg, sok új szaktanár, míg a korábbiakban 1-2, maximum 3 tanítóval találkoztak rendszeresen. A tananyag is megnövekszik felsőben, ami azzal jár együtt, hogy sokkal többet kell teljesíteniük. Mindezek mellett folyamatosan változásokat érzékelnek a saját testükben, és sokszor ők maguk sem tudják, hogy mi miért történik velük. A formálódásnak, a határok és az identitás keresésének időszaka kezdődik el lassan a prepubertás korról, mely a hittanoktató részéről sok segítséget, szeretetteljes elfogadást, türelmet és kreativitást igényel. A fiúk – lányok közötti különbségek előtérbe kerülésével a klikkesedés is megjelenik, mely végigkíséri az egész serdülőkort. A testi jellemzőkhöz tartozik még az a tapasztalat is, hogy főként a lányok, egyre több gondot fordítanak a külsejükre, mely akár a hittanórai viselkedésükben (fésülködés órán, stb.) is megjelenhet.

A hittanoktatásban (és más tanórákon is) gyakori panasz, hogy a felsős osztályokba lépéssel a tanulók is megváltoznak. A hittanoktatók gyakran nem értik miért maradnak el egyre többen a hittanórákról, vagy éppen viselkedésük miatt változik meg ennyire. Ez az időszak egyfajta átmeneti időszak a diákok életében, prepubertásnak is hívják, melyben a testi fejlődés és nemi érés egy viharzó, rendkívül érzékeny időszakot hoz a gyermekek életébe. Míg korábban 13-14 éves korra tették a serdülőkor kezdetét, napjainkra ez egyre inkább korábbra tevődik minden egyes vonzatával együtt. Igen gyakran már ötödik osztályos korban látványosak a serdülés jelei a gyermekekben (főleg a lányokban). Általános tapasztalat, hogy napjaink gyermekei és fiataljai gyorsabban érnek. Testileg mindenképpen. Egy mai 11-12 éves lány gyakran úgy néz ki, mint néhány évtizeddel korábban a gimnazisták. Öltözködése alapján pedig akár 16-18 éves, vagy idősebb is lehetne. A testi változás néha túl gyors és túl hirtelen érkezik, a hozzá kapcsolódó érzelmi és sokszor értelmi érettség azonban hiányzik.

A korosztály fontos sajátossága, hogy nagy a különbség a tanulók gondolkodásmódja és fejlődése között. Ez a különbözőség akár fiúk-lányok közötti szellemi, ill. fizikai érettség különbözőségében is megjelenhet, és folyamatosan jelen lehet minden felső évfolyamon. Az órákra való készülés során érdemes figyelembe venni a csoport összetételét és ehhez alkalmazni a tanári segédletben található ötleteket, ill. munkafüzet feladatokat.

b. Érzelmi tényezők

Az énkép formálódása 10 éves kor után különösen nagy hangsúlyt kap. A gyermek addig azonosul a szemléletmóddal, gondolattal, amit a környezete gondol róla. Igaz ez a médiában közvetített gyermek- és serdülő ideál képre, de a család, iskola és baráti közösségek által közvetített serdülő képre is. A negatív impulzusokat kapó gyermekek, fiatalok akár negatív énképet is kialakíthatnak. Éppen ezért a katechézis feladata, hogy a

gyermek ebben az életkorban is megérezhesse azt, hogy Isten értékesnek tartja őt. A cél természetesen egy reális énkép kialakítása, mely ötödik osztályban a következő hangsúlyokkal jelenik meg:

- Istennek fontos egy ötödikes gyermek élete és döntéshelyzete(i) is.
- Megismerhetjük reális magunkat, ha Isten Igéjének a tükrebe nézünk.

Ebben a korban még mindig fontos krízist jelent a teljesítménykényszer a csökkentértékűség érzésével szemben. (Erik. H. Erikson elméletét alapul véve.) Ez azt jelenti, hogy mindenképpen teljesíteni akar azért, hogy ne érezze „csökkent értékűnek”, esetlennnek magát. Ugyanakkor fokozatosan kezd már megjelenni egy új krízispont, melyben a pre-pubertás korban lévő gyermek (majd később a serdülő) saját identitását igyekszik meghatározni. Ebben keresi határait, lehetőségeit, az azonosulás és elhatárolódás alkalmait. Fő kérdése, hogy „Ki vagyok én?”, ahol szeretné „kitalálni” saját magát. Az identitás keresése egy hosszú szakasz, melyben hittanoktatóként sok segítséget adhatunk a ránk bízott gyermekeknek. Az ötödik évfolyam során a kapcsolódó témákban a következőket lehet hangsúlyozni:

- Isten számára értékes minden ember.
- Az ember képes a döntésre. Istennel a helyes döntéseket hozza meg, míg nélküle téves utakra kerülhet.

c. Kognitív fejlődés

Ebben a korban még mindig a tanulók még konkrét tapasztalatokból indulnak ki, bár a formális műveleti szakaszra való áttérés is megjelenik náluk. Ez azt jelenti, hogy egy probléma megoldásánál már kezdenek elvonatkoztatni, de elméleteik nem kidolgozottak, sokszor csak találgatás szintűek. A gondolkodásmód változása az Istenről való gondolkodásban is megjelenik. Bár még mindig jellemző az antropomorfikus (emberszerű) képek használata, de ötödik osztályos kortól kezdve, fokozatosan egyre inkább kezdik Isten komplexitását látni és az emberiségtől való különbözőségét sejteni. (Piaget)

Mivel a több szempontú gondolkodás már 9 éves korra tehető, ezért ötödikes kor körül már jelen van a decentrálnak képessége. A valóság minél tágabb tartományait szeretnék megismerni, ezért fontos lesz a realitás. A bibliai történetekkel kapcsolatban is egyre inkább a háttér érdekli: megtörtént-e, ill. mennyire hitelesek az elhangzottak. Az ötödikesek számára éppen ezért már a tankönyv is tartalmaz háttérinformációkat.

A többségében konkrét gondolkodásmód miatt elfont fogalmakkal nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak bánni. Ha mégis elvont fogalmakkal akarunk dolgozni a hittanórán, érdemes azt kötni és konkrét tapasztalatok segítségével egyértelművé tenni (vagy szükség szerint magyarázni).

Napjaink gyermekének furcsa kettőssége, hogy néha akár „kis felnőttként” is képes viselkedni. Hamar megjelenik a kritika a gyermekekben, már viszonylag korai életkorban is alkotnak értékítéletet és véleményt. Sőt, többször igen élesen világítanak rá a számukra kritikusként látott dolgokra. Egy-egy kiskamasz gyakran felnőttként fogalmaz, felnőtt kifejezéseket használ. Arra ugyanis már képes, hogy meglásson dolgokat – de a feldolgozásukra még nem. Ez nem jelenti azt, hogy az érzelmi képességeivel baj van: általában teljesen „normálisan”, gyermekként, kamaszként viselkedik. A kognitív fejlődése lett túlságosan gyors.

d. Társas fejlődés

E korosztály esetében már tapasztalhatjuk, hogy a kortárs csoport véleménye kezd irányadóvá válni a számukra. Megjelenik az „átpártolás” jelensége. Igyekszenek a többiekhez igazodni, hiszen sokkal biztonságosabbnak találják, ha hasonulnak másokhoz, mintha föl vállalnák saját egyéniségüket. Ugyanakkor már itt megjelenik annak a csírája, hogy szeretnék saját identitásukat megtalálni, ezért sok mindent kipróbálnak. Mivel nagyon odafigyelnek arra, hogy mit mondanak róluk a többiek, ezért egyre intenzívebbé válnak a rokonszenvi és ellenszenvi kapcsolataik. A közösségi, társas kompetenciák kialakítása, megerősítése ebben a korban a legeredményesebb.

A felnőttekkel kapcsolatban egyre inkább megindul az ún. önállósodási tendencia, és önérvényesítés jellemzi őket. Ez a hittanórákon és más tanórákon is megjelenik. Egyre inkább az osztálytársi, baráti közösség tiszteletét és elismerését akarják kivívni, kevésbé a felnőttét. Ez akár azzal is járhat, hogy a felnőttek nem nagyon tudnak mit kezdeni ezzel a korosztállyal (gyakran a gyerekek sem a felnőttekkel). A háttérben azonban nagyon is várnak az útmutatásra, segítségre. Ugyanakkor szükségük van a felnőtt pedagógus, katechéta, szülő támogatására ahhoz, hogy érzelmeiket megfelelően tudják kezelni. A felnőttek támogató szerepe a konfliktushelyzetekben való példamutató viselkedésben, illetve konfliktuskezelési stratégiák megismertetésében és alkalmazásában jelenhet meg főleg. Már az ötödikesek, de a felsőbb évfolyamok még inkább igénylik, hogy ez a megismertetés ne erőszakolt és prédikáló jellegű legyen, hanem sokkal inkább segítő és megoldást kereső, bátorító.

A társas kapcsolatok erősödésével megjelenik a klikkesedés, kiközösítés vagy éppen a társas elvárásoknak való megfelelni akarás és megfelelni nem tudás kettőssége is. Ezt már az ötödikesek egy része is érzékeli és képtelen megbirkózni önmagában a helyzettel. A tanév témái közül éppen ezért több lecke is kiemeli a környezet nyomásának, elvárásoknak az érzelmi hátterét. Ugyanakkor ezek a témák lehetőséget adnak arra, hogy a kitartásról, a csoport támogató vagy visszahúzó erejéről, a saját meggyőződés felvállalásáról is szó legyen.

e. A hit fejlődése és az erkölcsi fejlődés (Fohler, Kohlberg, Oser-Gmünder elméletének felhasználásával)

Fordulópont a hittel kapcsolatban, hogy míg korábban az Isten iránti szeretet, mint gyermeki hála jelent meg, itt már Isten hibáztatása is megjelenhet. A gyermekek vallásossága, hite sok esetben még mindig a szülőktől tanult, de itt találkozhatunk az elköteleződés, önálló hitvallásosság kezdeteivel is. Ez szintén egy olyan pont, melyben segítségére lehetünk a ránk bízott fiatalnak. Mivel szeretne tartozni valahová, szeretne elköteleződni, rámutathatunk neki az Istenhez tartozás lehetőségére és hozzásegíthetjük a Szentháromság Isten mellett való személyes állásfoglaláshoz. Erre különösen alkalmasak az évfolyamból az egyháztörténeti témák, illetve Pál apostolról és missziói útjairól szóló történetek.

Látásmódja és bibliai történet értelmezése azonban sok esetben a konkrét gondolkodásmód miatt még konkrét és antropomorf. Az elvont bibliai igazságokhoz is szükség van a konkretizálásra, de nem erőszakoltan és direkt módon. A legjobb, ha a gyermek maga tudja megfogalmazni és kimondani az általa is megértett igei üzenetet.

Erkölcsei fejlődésére (vallási ítéletalkotására) jellemző még az ún. „adok-kapok” szemlélet. A számára kedvező vagy kedvezőtlen eseményeket Istennel hozza kapcsolatba, és azt gondolja, hogy Istent lehet rítusok által változtatni. (Pl. ha többet imádkozom, akkor megkapom, amit szeretnék. Vagy: nem imádkoztam eléggé, ezért kaptam egyest.) A hittanórán különösen is fontos arra rámutatni, hogy Isten nem automataként működve reagál a mi imádságainkra.

Ahogy már kicsit korábban, ebben az életkorban egyre inkább jellemző, hogy a diákok maguk alkotnak szabályokat, valamint azok kölcsönös megállapodáson alapszanak, melyekhez ragaszkodnak. Azokat, akik e szabályok ellen, vagy általuk elfogadott normák/szabályok ellen vét, a legsúlyosabb büntetésekkel is képesek lennének súlytani. A katechéta feladatai közé tartozik itt is a helyes egyensúlyra való rámutatás, valamint a könyörületesség, irgalom és testvéri szeretet felmutatása és tanítása a csoport számára.

Ötödik évfolyamban kicsit tudatosabbá is válik az értékrend. A sokféle választás és alternatíva (iskola, barátok, család, gyülekezet, stb.) miatt önkéntelenül is választásra kényszerül a fiatal. Az év értékről, választásról, bibliai értékrendről szóló témái lehetőséget adnak a saját értékrend formálódására és keresztyén értékrend adaptálására, beépítésére.

f. Az istenképek formálódása

Mint minden tanév során a gyermekek itt is a „saját istenképükkel” érkeznek a hittanórára. Már egy-egy téma, bibliai történet tanulása előtt gyakran van valamilyen előzetes ismeretük. Ezek származhatnak korábbi tanulmányokból (bibliaóra, óvodai hittan foglalkozás, iskolai, gyermek-istentiszteleti tapasztalatok), vagy akár a családi és gyülekezeti közösségből is. Ugyanakkor ne feledkezzünk meg arról sem, hogy ez a korosztály már rendszeres tévénéző, rendszeres mobiltelefon- és internethasználó is. Sok esetben az ötödikes gyerek televíziónézési, internetezési szokásait nem (vagy csak részben) kontrollálja a család. A filmekben, reklámokban, világhálón közvetített információkon keresztül pedig sokféle istenkép árad felénk. Ehhez társul ennek a korosztálynak a tipikus és vélhető szemléletmódja és gondolkodása. A szülőképek és az istenkép közötti különbséget tudnak már tenni, és van is egyfajta látásmódjuk Istenről. Attól függően, hogy milyen családból származnak, milyen kulturális környezetben élnek és mennyire ismerik a Bibliát, Istenre még használnak antropomorf jellemzőket, de egyre inkább sejtik és érzik, hogy Isten több az ember által megfoghatónál. (Egy 11 éves fiú pl. azt mondta: „Isten az az ember...”. Aztán elhallgatott, mivel érezte, hogy ez így nem stimmel egészen. De nem tudta hogyan lehetne jobban mondani.) A „hozott istenkép” és a hittanórán közvetített (biblikus) istenkép nem mindig azonos. Nemcsak a hittanoktatóknak, de magának a gyermeknek is feltűnik

A már említett „adok-kapok” szemlélet megjelenése azt jelenti, hogy Istenről úgy gondolkodik, mint akit kapcsolatba lehet hozni életének kedvező és kedvezőtlen eseményeivel. De ezt a közép- és késő gyermekkorban úgy éli meg, hogy az ő imádságának, tetteinek a jellegétől és a minőségétől függ Isten reakciója. (pl. Keveset imádkoztam, meghalt a kutyám.) A hittanórák Istenről szóló történeteiben rámutathatunk arra, hogy az imádság: kapcsolat Istennel és nem automatikus kérvény benyújtás. Ez a kor különösen is alkalmas arra, hogy a gyermekek megértsék, hogy az imádság lehet több mint kérések sorozata.

g. Néhány szó a kommunikációról

Napjaink fiataljainak megvan a maguk szlengje. Kifejezéseikben gyakran használnak éppen divatos kifejezéseket, mint a normális hétköznapi nyelvezetet. Az ötödikes kiskamaszok szóhasználata részben még gyermeki, de már a kamaszodás jeleként megjelennek a számukra „menőnek” tartott szavak használata is. Az általuk ismert és megélt közegetől függően ezek lehetnek választékosabbak, míg akár egészen alpáriak is.

Élményviláguk szerves eleme a számítógép és a digitális világ, melynek kifejezéseit is szívesen használják a mindennapokban. A rendszeresen chaten kommunikáló fiatalok számára gyakran a hétköznapi beszédben (írásban) is természetes a rövidített mondatok és szavak használata. Miközben „digitális bennszülöttként”, kiválóan ismerik sokan a digitális világ szavait – sok hétköznapi kifejezéssel nincsenek tisztában. A hittanórán pedig sokszor még inkább ismeretlen fogalmakkal találkoznak. Ezeknek a bevezetése, előkészítése és alapos tisztázása is fontos ahhoz, hogy a tartalmuk érthető legyen a számukra. E mellett a Bibliában előforduló fogalmak gyakran eléggé elvontak (pl. megváltás, reménység). Ezeket még az ötödikesek is a konkrétumok felől tudják csak megközelíteni. A hittanoktatásban érdemes hangsúlyt fektetni a kulcsfogalmak (akár több éven vagy több órán keresztül tartó) felépítésére is.

h. Az évfolyam módszertana

Mint minden év, az ötödik osztály esetében is fontos, hogy élményt adó, kreatív és érdekes legyen az óra. Ehhez változatos, és a korosztályhoz, ill. csoporthoz illő módszertani skálára van szükség. Az alábbiakban néhány, különösen jól alkalmazható módszer kerül felsorolásra.

- Beszélgetés, megbeszélés.
- Értelmes és érdemleges vitatkozás (ill. a megtanításának a kezdetei).
- Drámapedagógiai, élménypedagógiai módszerek.
- Társas és csoportos feladatok.

A tanári segédletben található ötleteket az imádságra neveléshez. Az itt ismertetett ötletek segítenek abban, hogy a hittanosokat fokozatos neveljük imádkozásra. Egyéni, kiscsoportos és a nagycsoportos formákat is ajánlunk. A módszerhez részletes leírást olvashatunk az alábbi linken: <http://refpedi.hu/mrn2017/02/>

2. BEVEZETÉS AZ ÉVFOLYAM ANYAGÁHOZ

Az ötödik évfolyam címe: Istennel a döntéseinkben. Az év központi üzenete így hangzik: Isten támogat a döntéseinkben. A tanterv koncepciójában azért erre az évre kerültek a döntéshelyzetek, mert ötödikes korban komolyabban szembesülnek a diákok a döntésekkel. A felsős életkor, új tantárgyak, más elvárások egyre több döntéshelyzetet idéznek elő, melyekkel meg kell küzdeniük.

A tanév során tehát végig a döntés áll a középpontban. Ó- és újszövetségi történeteken, valamint ezekhez kapcsolható döntéshelyzeteken keresztül a cél egyrészt a döntéshelyzetek tudatos felvállalására és kezelésre vezetés. Másrészt arra kívánunk rámutatni, hogy Isten a döntéshelyzetekben is mellettünk áll. Nem egyedül kell megküzdeni ezeket a helyzeteket sem. Isten Igéje útmutatást és tanácsot ad, vezet bennünket.